

Az újrafordítások szükségességéről

A csudálatos Mary kapcsán

Makkos Anikó

E-mail: makkos.aniko@gmail.com

Kivonat: Travers *Mary Poppins*-sorozatának első darabja Benedek Marcell fordításában olvasható magyarul immár 75 éve. Jelen írásomban azt vizsgálom meg, hogy a fordítót milyen elvek vezérelték akkor, amikor – tőle szokatlan módon – egy gyermekközönségnek szóló regény átültetésére vállalkozott, és hogy ezeknek az elveknek az eredményeképpen milyen fordítói megoldások születtek. Ezekben belül rámutatok a fordításnak azokra az elemeire – alapvetően a nevek, megszólítások és reáliák fordítására –, amelyek a szöveget közel hozhatják, de el is távolíthatják a gyermekolvasóktól. Külön figyelmet szentelek a szándékolt archaizálás jelenségének, amely által *A csudálatos Mary* a korabeli olvasó számára is egy régebbi világot tükrözött. Végezetül további érveket – köztük a politikai korrektség különös megnyilvánulását – is felsorakoztatok amellest, hogy mi indokolhatná ennek a klasszikus, és napjainkban reneszánszát élő gyermekregénynek az újrafordítását.

Kulcsszavak: gyermekirodalom, újrafordítás, idegenítő fordítás, honosító fordítás, politikai korrektség

Bátran állíthatjuk, hogy az 1989-es rendszerváltás óta a magyar nyelvű szépirodalom egyik jellemző tendenciája az újrafordítás. Ez a folyamat drámai művek esetében a leglátványosabb, hiszen a színpad reagál talán legérzékenyebben a társadalom és a nyelv változásaira. Emiatt érthető az az igény, hogy a klasszikusok ne csak a régi fordításban, hanem modern nyelven is megszólaljanak. Ugyanez az igény jogosan merülhet fel a gyermekirodalom klasszikusai kapcsán is. Pamela Lyndon Travers 1934-ben írt *Mary Poppins* című művének Benedek Marcell által készített fordítását vizsgálva méltán merülhet fel a kérdés, hogy vajon az 1936-os fordítás, amely változatlan formában 2010-ben jelent meg legutóbb, nem érett-e meg az újrafordításra. Írásommal arra szeretnék rávilágítani, milyen okok indokolnák a világhírű sorozat első darabjának magyar nyelvű újrafordítását.

1. A szerző és a *Mary Poppins*-sorozat

Az Ausztráliában 1899-ben, más adatok szerint 1906-ban született Travers hosszú életet élt, és 1996-ban bekövetkezett haláláig összesen nyolc könyvön keresztül bontotta ki *Mary Poppins* és a Banks-gyerekek kalandjait. A sorozat kötetei a következők voltak: *Mary Poppins* (1934), *Mary Poppins Comes Back* (1935), *Mary Poppins Opens the Door* (1943), *Mary Poppins in the Park* (1952),

Mary Poppins From A to Z (1962), *Mary Poppins in the Kitchen* (1975), *Mary Poppins in Cherry Tree Lane* (1982) és *Mary Poppins in the House Next Door* (1988). 1964-ben az addig megjelent könyvek alapján készült egy máig méltán híres Disney-musical, 1983-ban pedig az orosz televízió is készített egy musicalt. 2004-ben a film színpadi adaptációjára is sor került a West Enden, és a darabot 2006-tól a mai napig nagy sikerrel játsszák. Az első regény az egyetlen, amely nem állta ki az idők próbáját. A hatodik fejezetben, amelynek angol címe *Bad Tuesday*, Mary és a gyerekek egy csodás iránytű segítségével ellátogatnak a világ négy égtájára, ahol keleten kínaiak, északon eszkimók, délen afrikai négerék és nyugaton amerikai indiánok fogadják őket. Az évek során az írónőt egyre több támadás érte emiatt a részlet miatt, amely a bírálók szerint kulturális és faji sztereotípiákat tartalmazott. Travers ezért 1981-ben átírta a kifogásolt fejezetet, és a sorozat állandó illusztrátora, Mary Shepard is új rajzot készített az iránytűhöz. Az ezt követő angol nyelvű kiadások már az új szöveget és illusztrációt tartalmazzák.

A könyvsorozat mindegyik darabja megjelent magyarul is, a legelső Benedek Marcell, az összes többi pedig Borbás Mária fordításában. Legutóbb a 2000-es évek elején a Ciceró Könyvstúdió Kft. gondozásában jelentek meg a *Mary Poppins*-könyvek a *Klasszikusok fiataloknak* sorozatban. Ez is mutatja, hogy népszerűségük itthon is töretlen, ami még indokoltabbá teszi annak megvizsgálását, hogy a 75 éve született fordítás mennyire felel meg a mai befogadók igényeinek, és követi-e az időközben bekövetkezett változásokat.

2. A rossz kedd

Elsőként a legszembetűnőbb és legmeglepőbb különbséget fogom megvizsgálni a magyarul létező egyetlen fordítás és a ma forgalomban lévő angol nyelvű mű között. Mint azt fentebb jeleztem, Travers a kritikák hatására 1981-ben átírta saját művének egy részletét és az adott részre vonatkozó további utalásokat. Mivel magyarul a mai napig az első fordítás az egyetlen, és azt adják ki újra és újra, ez azt jelenti, hogy egyik kiadó sem figyelt fel erre az éppen 30 éve történt változásra, vagy nem tekintette azt olyan tényezőnek, amely indokolttá tenné az újrafordítást. Az olvasó csak akkor szembesül ezzel az eltéréssel, ha párhuzamosan olvassa az eredeti és a fordított művet, ami, valljuk be, gyerekközönséget feltételezve meglehetősen ritka lehet. Ráadásul egyik magyar nyelvű kiadás sem figyelmeztet arra, hogy egy régebbi szövegvariáns fordítását tartja kezében az olvasó.

Nézzük tehát meg, mi olvasható magyarul a könyv hatodik fejezetében, amelyet az eredetiben a szerző is jobbnak látott átírni, és hogy később hogyan módosult ez a kifogásolt rész az angol szövegben. Mary Poppins és a gyerekek először északra látogatnak a csodálatos iránytű segítségével, ahol egy eszkimó-családdal találkoznak. A vendégek fogadására egy *jégszikla odvából* lépnek elő, ahol nemrég egy pár jegesmedvét nyúztak meg. Az így szerzett bundát fel is ajánlják a vendég gyerekeknek egy kis *forró bálnaszirlevés* kíséretében a hideg ellen. Ezután délnek veszik az irányt, ahol egy *szénfekete* (az angol eredetiben

negro) pár és egy meztelen pici szerencsen fióka várja őket, akiknek lakhelye egy pálmafából készült kis kunyhó. Inkább üveggyöngyökbe, mintsem ruhákba vannak öltözve, a családfő pedig egy hatalmas bunkósbottal van felszerelve. Az író kiemeli a házigazda és a vendég gyerekek bőrszíne közötti nagy különbséget: *Jesszuskám, milyen fehér gyerekek ezek! Rájuk férne egy kis fekete suviksz.* Az angol eredetiben a vendéglátók erős akcentussal beszélnek: *My, but dem's very white babies. You wan' use a li'l bit black boot-polish on dem.* Mint láttuk, ezt a különbségtételt a magyar fordítás egyáltalán nem adja vissza. A következő állomás kelet, ahol egy kínai mandarinnal találkoznak az utazók. A leírás szerint a *furcsa alakú, icipici házak* papírból készültek, vendéglátójuk *bajusza pedig majdnem a derekáig ér*, ruházata pompát és gazdagságot tükröz; beszédmodorának és viselkedésének előkelősége, valamint egész lényének felsőbbrendűsége pedig megdöbbeníti a gyerekeket. Végül nyugatra repíti hőseinket az iránytű, ahol egy fenyőerdő tisztásán sátrak és egy nagy tűz fogadja őket, valamint Déli Nap nagyfőnök, aki fején tollkoszorút, testén *kötényforma* ruhát és rojtos nadrágot visel, akárcsak a többi indián. A jelenet különlegessége, hogy Michaelnek egy helyi kisfiúval kell megmérkőznie egy futóversenyen, ahol mindenáron be akarja bizonyítani, hogy nem lehet gyorsabb nála egy indián. Az álomszerű utazás itt azonban véget ér.

Az erősen általánosító leírások valóban sértőek lehetnek a megidézett népcsoportokra nézve, és egyoldalú képet sugallhatnak róluk a gyerekolvasók számára. Ráadásul egyre modernizálódó világunkban igazságtartalmuk is eléggé kétséges. Továbbá nem szerencsések azok a részletek sem, ahol az állatok az embernek kiszolgáltatott helyzetben jelennek meg, mint az eszkimók által megnyúzott jegesmedve vagy az indiánok által sült rénszarvas. Bár ezek valóságosságához nem férhet kétség, mégis negatívan hathatnak a gyerekek képzeletére. A kínai jelenetben tapasztalható kényszerű megalázkodás és az indián gyerek fogcsikorgató legyőzése sem éppen pozitív minta a gyerekek számára. A négerek által beszélt nyelv kifigurázásától Benedek Marcell már eltekintett, talán ő is érezte ennek bántó voltát. Ugyanakkor el kell ismerni, hogy mindegyik vendéglátó végtelenül barátságosan fogadja az utazókat, a saját szokásainak megfelelően üdvözlőli őket, és szíves vendéglátásáról biztosítja Maryt és a gyerekeket, amit ők azonban minden egyes helyszínen visszautasítanak az idő rövidségére való tekintettel.

Most nézzük meg, hogyan bírálta felül saját magát az író, és hogyan módosította a regényben a világ körüli utat. Ehhez a könyvnek egy 1981 után megjelent angol nyelvű példányát kell fellapoznunk. Először itt is az Északi-sarkra látogatnak az utazók, ahol egy hatalmas jegesmedve fogadja, majd hallal és rákkal kínálja őket. Az eszkimóköszöntés helyett recés, meleg, rózsaszín nyelvvel nyalja körbe a didergő gyerekeket, majd egy frissen fogott heringgel bocsátja őket újtjukra. Ezután Mary délre viszi Jane-t és Michaelt, ahol egy dzsungelben találják magukat. Vendéglátójuk egy ibolyakék arapapagáj, aki banánra cserélné a heringjüket, ha Mary kicsit besegítene a tojások kiköltésébe. A nevelőnő azonban határozottan visszautasítja a felkérést, és az elmaradt déligyümölcs miatt csalódott gyerekekkel mit sem törődve, máris keletnek fordítja az iránytűt. Most már egészen más helyre pottyanunk, mint az eredeti verzióban, hiszen egy fekete-fehér, lustálkodó pandát pillantunk meg bambuszfák közt. A hering

neki is szemet szúr, visszautasítja, és nem is adna szállást neki, viszont bambuszrüggyel kínálja a megfáradt utazókat. Végül a gyerekek álomba simogatják, mielőtt utolsó célpontjuk felé veszik útjukat. Nyugaton is teljesen más környezetet látunk, mint korábban; egy fekete-szürke delfin és kicsinye fickándozik a homokos partot nyaldosó hullámokban. Az anyadelfin homokfürdőzésre hívja a gyerekeket, akik ebben szívesen részt is vennének, de Mary, ahogy az egész utazás alatt, most is hajthatatlan. Nem fogadják el a felkínált kagylókat és tengeri algát sem. A föld körüli út az új verzióban is egy versennyel ér véget, de ez a delfinek között zajlik a tengerbe visszadobott hering megszerzéséért. Michael itt is bevonódik a versenybe, mert hangosan szurkol a kisdelfinnek, ami a nevelő rosszallását váltja ki.

Miután összehasonlítottuk a két variánst, jól látszik, hogy az előzőekben kifogásolt momentumok teljesen eltűntek, és a gyerekek számára érdekes, színes, egzotikus és a hősökkel többnyire barátságos állatok vették át az emberek helyét. A változtatás tehát alapvetően gyermekbarát, hiszen az állatok nagyon közel állnak a gyermeki lélekekhez, és ami fő, az eredmény sem támadható a korábbi indokok miatt. Ezért is érthetetlen, hogy eddig egyetlen magyar kiadó sem látta szükségesnek akár csak emiatt a részlet miatt is a mű újrafordíttatását.

3. Befogadó-központúság és modernizálás a gyermekirodalomban

A gyermekirodalomra fokozottan érvényes, hogy az íróknak és a fordítóknak egyaránt a befogadó ismereteit és a műalkotásokkal kapcsolatos igényeit kell elsődlegesen szem előtt tartania, vagyis a kultúraközvetítés másodlagos szerepet játszik. Egyetlen gyerek sem azért olvas el egy könyvet, hogy tanuljon belőle, hanem hogy beleélhesse magát a mese vagy a történet világába, és átélhesse ugyanazokat a kalandokat és izgalmakat, mint a mű hősei. Ahogy Christiane Nord (1997: 103) is írja, a felnőttirodalmat manapság inkább az idegenítő fordítás, a gyermekirodalmat pedig a honosító fordítás jellemzi. A honosító fordítás ugyanis közelebb hozza az olvasóhoz a mű világát. Maga Benedek Marcell is hasonlóan vélekedett általában a fordításokról, hiszen Pázmány Péterre hivatkozva külön kiemelte: „A jó fordításon *nem szabad megérezniünk*, hogy fordítás.” (Benedek 1957: 373).

Ugyanakkor egy másik tényező is komoly szerepet játszik esetünkben a fordítás tényén kívül, ez pedig az 1936 óta eltelt idő. A mai gyerekolvasó joggal várja el, hogy számára érthető és befogadható nyelvezeten szólaljon meg a mű, és a nyelv ne idegenítse el annak világától. Ezt a két szempontot figyelembe véve mutatom meg a továbbiakban, hogy Benedek Marcell fordítása mennyire aktuális a mai kor gyerekolvasói számára. A fordított szövegnek azokat az elemeit vizsgálom meg, amelyek a társadalmi változások következtében az újrafordítások során leginkább ki vannak téve a változásnak: a neveket, megszólításokat és reáliákat. A tárgyalt regényben ezen kívül külön csoportot képeznek a régi vagy régies hangzású szavak és igealakok, amelyek megnehezítik a szövegértést, és gátolják a szöveg világával való azonosulást; az elemzés során ezekre

is fogok példákat hozni. Végezetül rámutatok további, különböző típusú eltérésekre a forrásnyelvi és a célnyelvi szöveg között, amelyek ugyancsak indokolttá tennék egy új, modern fordítás megszületését.

4. Változó szókincs, táguló ismeretek

Minden nyelv leggyorsabban romlandó része a szókincs, ezért is érdemes megvizsgálni, hogy annak egyes, jól körülhatárolható elemei mennyire aktuálisak 75 év elteltével. Emellett azt is könnyű belátni, hogy az ismeretek minden korábbiánál nagyobb sebességgel terjednek napjainkban, és ez már a gyerekekre is nagy hatást gyakorol. Sok minden, ami ismeretlen vagy szokatlan volt, mára már elfogadottá vált. Mindezek tükrében fogom megvizsgálni a fordítás szókincsét. Az angol példák esetében végig a regény régebbi kiadására (1934) hivatkozom, mert a magyar fordítás (1936) annak alapján készült.

4.1 Nevek

Elsőként nézzük meg a nevek fordítását. A személynevek fordításánál Benedek Marcell nem egységesen jár el. Több alkalommal előfordul, hogy az angol személyneveket a magyaros sorrend szerint megfordítja, így lesz a gyerekek neve magyarul *Banks Jane, Michael, John* és *Barbara* (7), vagy Persimmon kisasszony teljes neve *Persimmon Amy* (50). Ugyanígy *Herbert Alfred*, aki hétköznapi nevén *Bert* (25), magyar megfelelője *Alfred Herbert*, ráadásul *Berti* (24). *Sir Christopher Wren* (102) neve már komolyabb átalakításon megy keresztül, a fordítás nyomán *Wren Kristóf uram* (112) lesz a híres építészből. Mindennek ellentmond, hogy a címszereplő megmarad *Mary Poppins*-nak. Ezt a különbségtételt még a cím sem indokolja, hiszen Benedek Marcell nem veszi át az eredeti címet, hanem egyfajta magyarázó címet ad a regénynek. Meglepő, de van olyan megoldás is, amikor megmarad a személynevek angolos írásmódja: *Jane Banks kisasszony* és *Michael Banks úrfi* (177). Mindez úgy hat, mintha a fordító nem tudta volna eldönteni, melyik verziót is részesítse előnyben. A személynevek közül végül egyet szó szerint le is fordít, a hangutánzó *Admiral Boom* (66) név magyar megfelelője *Bumm tengernagy* (70).

A szövegben azzal a megoldással is többször találkozunk, hogy a fordító teljesen máshogy nevez el egy szereplőt, amit igazából semmi sem indokol; például *Andrew*, a kiskutya magyarul *Petike* (55). Itt közbevetném, hogy a különös névadás ellenére Benedek Marcell nem használja ki a forrásműben meglévő játékot, mert idő előtt „lelövi a poént”, hogy *Petike* nem egy kisgyerek, hanem egy kiskutya: *she and Andrew* (53) a magyar fordításban *ő meg Peti, a kiskutyája* (55). További kutyaneknél is látunk még honosító fordítást: *Waiif or Stray* (63) a magyar változatban *Csibának* vagy *Bodrinak* (67), illetve ugyanitt *Willoughby* helyett *Henriknek*. A *Bodri* név kivételével ma egyik sem elterjedt vagy ismert kutyanév a felsoroltak közül. Benedek Marcell nyilvánvalóan tudatosan írt át bizonyos állatneveket, ezt megerősíti még egy elefánt esete is, aki *Lizzie* (144) helyett *Sziám* (160) lett magyarul, ki tudja, miért.

Az is előfordul, hogy nem lecsereéli, csak a kiejtés szerint átírja Benedek Marcell a neveket: a csillaglány *Maia* (173) magyar neve így lesz *Maja* (196), testvére pedig *Elektra* ((196) – angolul *Electra* (173). Azután azonnal látjuk ennek ellenkezőjét is a *Taigeta* (199) – angolul *Taygete* (176) – névnél, vagy egy közbülső megoldást a *Steropé* (200) – angolul *Sterope* (177) – név átírásakor. A megoldások meglehetősen szerteágazóak. Végül egy kitalált, de manapság már minden gyerek által ismert és másképp ismert alak elnevezését említeném meg; *Karácsony Apó* (192) a jó öreg *Father Christmas* (170) 75 éves neve. A nevek átírásába egy nyomdahiba is becsúszott, *Green, Brown and Johnson's* (112) helyett *Grenn, Brown és Johnson üzlete* (123) olvasható magyarul.

Úgy gondolom, a felsorolt példák egyértelműen érzékeltetik, hogy a nevek ilyen sokféle, nem következetes kezelése zavaró lehet egy másik kultúrával ismerkedő gyerekolvasó számára, ráadásul a megoldások többsége nem indokolható.

4.2 Megszólítások

A megszólítások esetében megállapíthatjuk, hogy jelentős részük már elavult, és a mai gyerekek nem használják őket, ezért elidegenítő hatással lehetnek rájuk. Ráadásul ezek az elemek eléggé gyakran fordulnak elő a szövegben. Ha a legjellemzőbb példákat akarjuk kiemelni, érdemes megemlíteni a szülők megszólítását. Az *anyus* (10), *Anyuskánk* (196) *mamádnak* (89) vagy *apus* (88), de az *édesanya* (72) kifejezések sem tartoznak a gyerekek által leggyakrabban használt szavak közé napjainkban. Ugyanakkor a *Banks papa* és *Banks mama* (6) megoldás a *Mr. Banks* és *Mrs. Banks* (9) fordításaként a mai napig megállja a helyét. A szülőkön kívül külön probléma a *man*, *mister*, *madam*, *moddom*, *ma'am*, *woman* és *girl* szavak fordítása, amelyekről meg kell állapítanunk, hogy eléggé idejétmúlt benyomást keltenek. Lássuk a példákat: *nagysága* (21) – *ma'am* (23); *férfiút* (29) – *man* (29); *nagyságos úr* (29) – *Mister* (30); *nagysága* (29) – *Moddom* (30); *tisztelt uraság* (30) az angol eredetiben kissé eltérő módon *Moddom* és *Mister* (31); *naccsága* (31) – *Moddom* (32); *hajadon* (49) – *woman* (48); *úrfi* (61) – *Mr.* (58); *nagysád* (155) – *girl* (140). Természetesen nem feledkezhetünk meg a szándékolt stilisztikai hatásról sem, de ma már végleg elmúlt az az idő, amikor a cseléd nagyságának szólította a ház úrnőjét, vagy ugyanígy a pincér az étterembe betérő hölgyet. Egy modern fordítás minden bizonnyal új, a gyerekek világához közelebb álló szóképzetet használna ezekben az esetekben.

Különösen érdekes momentum a főhős, Mary Poppins foglalkozásának magyar fordítása. Benedek Marcell a *gyereklány* (7) kifejezést használja az angol *nannie* (10) magyar megfelelőjeként. A mai nyelvhasználat szerint a gyereklány kizárólag fiatal serdülő lányt jelent, semmiképpen sem dajkát, vagy annak manapság divatos változatát, a *babysittert*. A mai gyerekolvasókat, ha nem rendelkeznek előismeretekkel Mary Poppins személyét illetően, bizony nehéz helyzet elé állítja a fordítás, és eléggé hamis képet sugall a zord nevelőnőről. Ráadásul a gyereklány szószerkezet egyébként sem sűrűn használatos, inkább bűnügyi hírekben, pejoratív értelemben találkozhatunk vele semmint a gyerekirodalomban. Erről azonnal meggyőződhetünk, ha begépeljük a szót egy internetes keresőbe.

4.3 Reáliák

Végezetül a műben előforduló reáliák fordításánál alkalmazott módszereket szeretném áttekinteni. A regényben nagy számban szerepelnek állatok, elsősorban kutyák, illetve az állatkerti látogatást leíró fejezetben egyéb élőlények. Egyértelműen megállapítható, hogy Benedek Marcell a magyar gyerekek számára ismerős fajtákkal népesíti be a könyvet, vagyis honosító fordítást alkalmaz. Peti magyarul *komondor és kuvasz keveréke* (59), míg angolul *half an Airedale and half a Retriever* (56). Sajnos ezt a fordítást nem támasztják alá a kutyust ábrázoló illusztrációk (lásd pl. az 56. oldalon), ami korunk éber és mindenre kiterjedő figyelme gyerekolvasóinak valószínűleg szemet is szúr. Az állatkertben a magyar olvasók számára ismeretlenebb állatok ugyancsak átalakulnak: *wombats* (151) – *kenguruk* (168), *kittiwakes* (151) – *sasból* (168), *dingo* (153) – *majom* (171), *Hamadryad* (157) – *óriáskígyó* (176). Valószínű, hogy egy újabb fordítás már nem kímélné meg a kis olvasókat ezeknek az állatfajtáknak a megismerésétől, különösen azért, mert a gyerekek kíváncsiságát mindig felkeltik a számukra ismeretlen állatok.

Itt jegyezném meg, mintegy kitérőként, hogy a kígyókirály beszédét végig sziszegőssé torzítja a fordító, holott a forrásszövegben ennek nyoma sincs. Ez azért is különös, mert a sztenderd nyelvhasználatól eltérő beszédmódot, amelyre pedig több példa is van az eredeti szövegben, ahogy azt fentebb már jeleztem, Benedek Marcell egyetlen helyen sem érzékelteti a fordításban. Egy jellegzetes példa erre a következő részlet: „*Naow, naow. Wot’s all this? A Naccident or wot?*” (181) – „*Nono, mi az? Baleset vagy mi?*” (204). Ennek tükrében nem igazán védhető a legkisebb gyerekeknek szóló mesék kedvelt eszköze, még akkor sem, ha kifejezetten a gyerekközönséget szem előtt tartva dönthetett mellette Benedek Marcell. Mivel más állatok is megszólalnak, és tökéletes emberi nyelven beszélnek, ezért inkább a király nagyságát csorbítja pöszesége, vagy esetleg a gyerekekhez való leereszkedését érzékelteti: „*Akkor iszten hozta őket. Űljetek le, kedveszeim.*” (177).

Folytassuk a reáliák fordításának áttekintését a brit ételekkel és italokkal. A fordító itt is honosító és nagymértékben egyszerűsítő technikát alkalmaz. A különféle speciális édességek elsősorban mint sütemény, kalács, piskóta vagy fagylalt születnek újjá magyarul (lásd a 37., 89., 144. és 146. oldalakat), de a jó öreg *csukamájolaj* (92), amelyet a mai gyerekek már hírből sem ismernek, szerencsére, szintén nem tűnik azonosnak az angol eredetivel: *syrup of figs* (85). A *syrup* szó magyar megfelelőjét másutt is igyekszik kikerülni a fordító: *a tin of golden syrouop* (147) így lényegül át *egy bödön mézzé* (163), talán az azt hajdan ajándékba kapó medve miatt. A *csokoládétorta* (172) azonban már klasszikus félrefordítás, ha összevetjük a forrásként szolgáló *Yorkshire puddinggal* (154). Az eddig elmondottakra egy ellenpélda van, Corry néni boltja, ahol *gyömbéres kalács, törökmézes ládikók, édesgyökérrudak és aszalt almák* (124) sorakoznak, igazán jól visszaadva a hely hangulatát. A halkereskedőnél aztán újra nem találjuk pontos megfelelőjét a különleges halaknak és tengeri élőlényeknek: ponty, harcsa, kaviár és tengeri rák (120–121) helyettesíti őket. A regényben ugyan

csak három helyen találkozunk szeszestallal, de ezek fordítása sem mindig pontos. Katie *sörszagú* a magyarban, ami jól kifejezi az angol eredeti lényegét: *smelled barley-water* (12). Az *égetett rum* (17), amelyet Mary Poppins töltöget magába esténként a csodás üvegből, azonban nem véletlenül lepheti meg a gyerekolvasókat, mivel az eredeti szövegben található *rum-punch* (20) semmiképpen sem azonos vele. Ehhez képest csak kis eltérés a *borocskám* (172) kifejezés – angolul *port* (154) –, amely inkább nagyobb alkoholtartalmú likőrbornak felel meg.

A reáliák utolsó csoportjában vegyes tematikájú szavakat fogok bemutatni. Fordításuk során egyaránt használt módszer az explicitáció, az implicitáció és a honosítás is, és mindegyik a befogadói megértést segíti elő. A leggyakrabban alkalmazott átváltási művelet az explicitáció. Erre első példám a *the City* (11), amely a magyar fordításban kiegészül egy magyarázattal: *a belvárosba, a Citybe* (8). Ugyanilyen megoldást látunk pár oldallal később: az angol *Margate* (27) helynév magyarul *Margate-hez, a híres fürdőhelyhez* (26). *Alfred the Great* (119) ugyancsak *Nagy Alfréd királytól* (131) magyarul, és a *Baker's Dozen* (119) kifejezés fordítása: *megetézem a tucatot* (131). „*En vagyok a Fiastyúk második csillaga*” (196) – mondja Maja a magyar fordításban, az angol eredetiben mindez magyarázat nélkül áll: „*I'm the second of the Pleiades*” (173). Ugyan a helységnév elhagyásával, de szintén kifejtő fordítással van dolgunk az angol *holiday at Bournemouth* (140) esetében: *a tengerparton vakációzott* (155). Ehhez hasonló a *Red Indian* (192) kifejezés *vadember* (211) fordítása. Egy mesehelyszín esetében azonban inkább honosító fordítás mellett dönt a fordító: *Yarmouth* (32) magyarul *Bergengócia* (30). Hasonló, bár eléggé drasztikus és nem nagyon indokolható megoldás *Guy Fawkes* (121) lecserélése *Robinson Crusoe*-ra (134). Ugyancsak honosítás eredményeképpen lesz a magyar gyerekek által könnyen felidézhető, egyszerű *csákó* (73) az angol *busby* (68) kifejezésből. Ugyanide sorolható a *bandanna handkerchief* (16) fordítása, ami *vászonzsebkendővel* (13) lesz azonos magyarul. Végül néhányszor látunk implicitációt is, a *Royal Academy* (27) magyarul *Akadémián* (26), vagy a *to be taken to Tea and Shortbread Fingers* (101) magyarul egyszerűen *elvinne uzsonnázni* (110).

Néhány olyan megoldással is találkozhatunk ugyanakkor a reáliák fordításánál, amelyek ma már régies hatásúak vagy egyenesen érthetetlenek, ezért nem töltik be egykori szerepüket. Az angol *pop-gun* (65) mint *bodzapuska* (69), vagy *top-hat* (66) mint *köcsökgap* (70) ma már nem állná meg a helyét egyetlen fordításban sem. Az angol *marigold* (102) növényt sem fordítanánk *béka virágként* (111), hiszen a neki megfelelő gólyahír vagy körömvirág elnevezés még a gyerekeknek is ismerős lehet. A *Coater* (120) szó fordítása sem mond sokat a mai gyerekeknek úgy, hogy *templomszolga* (132).

4.4 Régies szavak, szóalakok

Végül elérkeztünk azokhoz a szavakhoz, kifejezésekhez, amelyek elsősorban hangzásukban idegenek, régiesek a mai olvasó számára. Szeretném hangsúlyozni, hogy az angol eredeti a most bemutatandó esetekben mindenütt megfelel a mai angol nyelvállapotoknak, tehát szó sincs arról, hogy a fordítót

a forrásnyelvi alak motiválta. Különösen érdekes, hogy itt még csak nem is a korabeli nyelvhasználat tükröződésével állunk szemben: a régies hangzás és stílus megteremtése egyszerűen Benedek Marcell műfordítói szándéka volt, és a fordítás óta eltelt 75 év ezt a szándékolt hatást csak még jobban felerősítette. Nézzük tehát a legszembetűnőbbeket a teljesség igénye nélkül!

Leggyakrabban az igék alakján érhető tetten a múltó idő: *betétem* (7); *jő* (9); *facsarogva* (9); *megtörülte* (13); *mondotta* (17); *szavuk is elállott* (18); *hát lássátok* (38) – angolul *You see* (38); *jöjjetek* (38); *höngörögni* (38); *töltsd be a teát* (47) – angolul *pour out* (45); *hált* (56); *fer be* (65); *továbbódalgott* (173). Szinte bármelyik oldalon ütjük is fel a fordítást, szembetalálkozunk ezekkel az igékkel, tehát a sort még hosszan lehetne folytatni.

Hasonlóan gyakoriak azok a főnevek, amelyeket ma már nem így, ebben a formában használunk. Itt sem akadályozzák az értést a szóalakok, de egyértelműen elidegenítő hatásúak. Lássunk néhány tipikus példát ezekre is: *utcake-resztesződésnél* (5) – *cross-roads* (9); *agyagmalac* (9) – *money-boxes* (11); *előcsarnok* [Banksék házában] (10) – *front hall* (14); *szélfogó* (22) – *windscreen* (24); *gyalogjáróra* (23) – *pavement* (24); *kijárást* (31) – *Way Out* (32); *csudálkozástól* (38) – *astonishment* (38); *luftballon* (39) – *balloon* (39); *felöltő* (56) – *overcoat* (53); *lajbija zsebéből* (83) – *waistcoat-pocket* (77); *kenyérmorzsa* (112) – *breadcrumbs* (104); *ablak szemöldökfájáról* (144) – *window frame* (131). A fordító szándékoságához itt sem fér kétség. Az igék által megteremtett régies hangulatot a főnevek is megerősítik.

Végül, hogy a mellékeveket se hagyjuk ki, álljon itt még két példa: *hollandi* (10) mint a *Dutch* (14) megfelelője, illetve *derűs képű szobát* (37) az angol *cheerful room* (37) helyén. Ezek és az ehhez hasonló megoldások tovább erősítik az egész mű régies atmoszféráját.

5. További kritikai észrevételek

Végezetül a mű nyelvezetén túlmutató, a regény egészére vonatkozó megjegyzésekkel zárnam az elemzést. Ezek közül az első, hogy a fordító nem tartja meg az eredeti mű tördelését a fejezetek elején és zárásánál, pedig ennek komoly dramaturgiai szerepe van. A csodálatos kirándulások kezdetén és végén ugyanis a valóságtól való elszakadást és oda való visszatérést jelzik ezek a kihagyott sorok, és segítik az olvasót ennek felismerésében. Benedek Marcell, aki maga is kiváló író és irodalomértő ember volt, minden bizonnyal felismerte ennek a tördelésnek a szerepét, és szándékosan tért el az eredeti tagolástól. Ezáltal jobban összemosta a regény két szintjét, és nagyobb mértékben az olvasóra bízta annak eldöntését, hogy hol húzódik a határ valóság és képzelet között.

A tipográfiával kapcsolatban még meg kell jegyeznünk, hogy a fordítás nem adja vissza sem a dőlt betűvel, sem a nyomtatott nagybetűvel szedett részeket. Természetesen ezek mind funkcióval bírnak a forrásműben, elsősorban nyomtérképezik, kiemelik a szöveggörnyezetből az adott részleteket. Így a forrásmű *you will be there* (9) szerkezetében található kiemelés (az eredetiben csak dőlt betűvel) eltűnik a magyarban: *ott is leszel* (5). *A keleti szél* (9) fontos szereplője

a műnek, így az angolban *East Wind* (13) szedésben látjuk. Az *Ideje hazamenni* (50) felszólítás is sokkal nyomtatékosabb így szedve: *IT IS TIME TO GO HOME* (48). Érdekes és egyedi megoldás még, hogy a forrásműben minden fejezet első sora nyomtatott nagybetűvel van szedve, de a fordítás ezt sem adja vissza. Egyértelműen felmerül a kérdés, hogy mindez miért van.

Ha a vizsgált forrásnyelvi és célnyelvi szöveget szorososan összevetjük, igazán komoly és meglepő eltérésekre is bukkanhatunk. Időnként teljes mondatok, sorok, sőt bekezdések maradnak ki a fordításból, mint az (1) példában.

- (1) 'Well – all bouncy and boundy and laughing and going up in the air.'
'Up in the air?' *Mary Poppin's* voice was high and angry. 'What do you mean, pray, up in the air?'
Jane tried to explain. (Travers 50)
- (1a) – No, hát így ugrabugrálni, kacagni és felszállni a levegőbe!
Jane próbálta megmagyarázni. (Benedek 51)

A magyar fordítás 51. oldalán hiányzik a fenti idézetnek általam kurzívval kiemelt részlete. Ugyanilyen típusú hiányokat találunk a magyar fordítás 75., 85., 87., 88., 93., 105., 122., 182. és 193. oldalán is.

Boldog Gyöngyi (2009: 85) jegyzi meg a gyermekirodalomról, hogy a forrásnyelvi szöveg helyenkénti kiegészítése, átfogalmazása, bizonyos részeinek kihagyása, tartalmának magyarázása, fogalmainak pontosítása és mondatszerkezteinek egyszerűsítése mind olyan átigazítás, amely a célovasó igényeinek vagy a célszöveg funkciójának szem előtt tartásával történik. A fentebb felsorolt tipológiai eltérések és szövegkihagyások azonban nem ezeket a célokat szolgálják, ezért nem is indokolhatók. Bár egyértelmű, hogy egy fordítás olvasóit nem zavarják az ilyen jellegű változtatások vagy pontatlanságok, hiszen nem is tudnak róluk, de egy újrafordítás minden bizonnyal kiköszörölné ezeket a nem elhanyagolható csorbákat is.

6. Összegzés

Megállapíthatjuk, hogy Benedek Marcell a mű fordítása során törekedett arra, hogy a korabeli gyerekolvasó ismereteinek és igényeinek megfelelő, élvezetes olvasmányt hozzon létre. Leggyakrabban használt fordítói eszköze a honosítás volt. Minden bizonnyal, az aktuális trendnek is megfelelően, egy mai fordító sok esetben döntene ugyanezen eszköz mellett, de megoldásait már a mai gyerekközönségre szabná, ezért a jelen tanulmányban kiemeltektől többnyire eltérő eredményre jutna.

A fordítás másik fő problémája a mára már még inkább elavult szókinccs, amely a fordító tudatos döntésének eredménye volt. A magyar fordítóknak és kiadóknak róható fel, hogy az eredeti regény stílusának jobban megfelelő, a modern nyelvhasználatot tükröző fordítás a mai napig nem készült. Ugyanilyen jellegű kérdés az időközben a regény írója által megváltoztatott részlet is. Már önmagában ez is indokoltá tette volna egy aktualizált fordítás

megjelentetését, amely minden bizonnyal tartalmazná az első fordításból valamilyen okból kimaradt szövegrészeket is.

Azt gondolom, írásomban több szempontból is sikerült megvilágítanom, hogy a Benedek Marcell által készített *A csudálatos Mary* című fordításon, bármennyire is kiváló volt a maga korában, és klasszikusnak számít a magyar fordításirodalomban, több szempontból is túlhaladt az idő, és a mai gyerekolvasók számára, elsősorban a részletesen ismertetett, régies hangzású nyelvi elemek miatt, már kevésbé élvezetes és többé-kevésbé elavult olvasmány. Igazán jó lenne egy friss, a változásokat és a mai kor szellemét tükröző, a mai gyerekekhez szóló fordítását is olvasni ennek a gyermekirodalmi remekműnek. Vándor Judit (2010: 6) idézi Borbás Máriát, a sorozat többi darabjának fordítóját, aki azt írta, a fordítás célkitűzése, hogy a mű „magyarul szóljon a magyar olvasóhoz, a mai magyar olvasóhoz”. Ez a „maiság” pedig folyamatosan változik.

Irodalom

- Benedek M. 1957. *Az olvasás művészete*. Budapest: Bibliotheka.
- Boldog Gy. 2009. Célközönség és fordítói stratégiák (Esettanulmány) *Fordítástudomány* XI. évf. 1. szám. 84–100.
- Nord, C. 1997. *Translating as a Purposeful Activity*. Manchester: St. Jerome Publishing.
- Vándor J. 2010. *Adaptáció és újrafordítás*. Doktori tézisek ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola, Fordítástudományi Program.

Források

- Travers, P. L. 1937. *Mary Poppins*. Modern Continental Library. Vol. 345. Leipzig, Paris, Bologna: The Albatross.
- Travers, P. L. *Mary Poppins*. 1998. London: Harper Collins.
- Travers, P. L. 1974. *A csudálatos Mary*. Budapest: Móra Könyvkiadó. (ford. Benedek Marcell)